

İKİ KAPILI DEVRELER VE İKİLİLİK ÖZELLİĞİ

Hazırlık Çalışması

1. T ve π devreleri nedir? Bu devreler için en uygun devre parametreleri yöntemi hangisidir?
2. a) Giriş ve çıkış uçları (giriş-çıkış); seri-seri, paralel-paralel, seri-paralel ve paralel-seri bağlı iki devre için en uygun devre parametreleri yöntemleri hangileridir?
b) İki devrenin devre parametreleri ayrı ayrı biliniyorsa; bu değerleri kullanarak, oluşan büyük devrenin parametreleri nasıl hesaplanır?
3. İkिलilik (karşılıklık, reciprocity) özelliği nedir ve nasıl belirlenir?

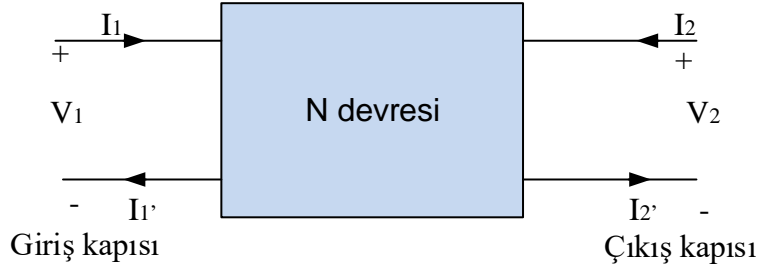
NOT: Hazırlık çalışmalarını rapor halinde hazırlayarak (rapor kapağı ile birlikte) deneylere geliniz. Hazırlık raporu olmayanlar deneylere alınmayacaktır.

Deneyin Amacı

- İki kapılı devrelerde kullanılacak devre parametreleri türlerini öğrenmek.
- İki kapılı devrelerde y ve z parametrelerinin hesaplanması ve ölçülmesi
- Giriş ve çıkış uçları; seri-seri, paralel-paralel, seri-paralel ve paralel-seri bağlı birden fazla devre için en uygun devre parametreleri öğrenmek
- Bir devrenin ikililik (karşılıklık) özelliğini öğrenmek.

GENEL BİLGİLER

İki kapılı (4-uçlu) devreler, giriş veya çıkış kapılarının bir ucundan giren ve aynı kapıların diğer ucundan çıkan akımların birbirine eşit olduğu devreler olarak tanımlanabilir. Örneğin, Şekil 1'deki iki kapılı devrede, giriş kapısı için $I_1 = I_1'$ ve çıkış kapısı için $I_2 = I_2'$ dir.

Şekil 1. İki kapılı devre gösterimi

Burada, doğrusal ve zamanla değişmeyen elemanlardan oluşan devreler ele alınacaktır. 2-kapılı N devresinin içinde bağımsız kaynakların olmadığı ve başlangıç koşullarının sıfır olduğu durumlar için devre parametreleri hesaplanabilmektedir ve s veya jw bölgelerinde formülize edilebilirler. Ayrıca ele alacağımız iki kapılı, daha büyük bir devrenin parçası ise; bu iki kapılı devre elemanlarının akım-gerilim değişkenleri ile, diğer bir parçadaki elemanların akım ve gerilimi arasında hiçbir kublaj veya bağımlı terim olmamalıdır.

İki kapılıyı tanımlayan değişkenler V_1 , V_2 , I_1 ve I_2 dir. Bunlardan iki tanesi bağımlı diğer iki tanesi bağımsız değişken olarak tanımlanacaktır. Bağımsız 2 değişkenimizi (V_1, V_2), (I_1, I_2), (V_1, I_2), (I_1, V_2), (V_1, I_1) ve (V_2, I_2) olacak şekilde 6 farklı biçimde seçebiliriz. Bu seçime göre elde edilen parametre türleri Tablo1'de verildiği gibi tanımlanacaktır.

Tablo 1: İki Kapılı Devrelerde Parametre Modelleri

Devre Parametreleri	Bağımsız Değişkenler (Girişler)	Bağımlı Değişkenler (Çıkışlar)
Z Empedans	I_1, I_2	V_1, V_2
Y Admitans	V_1, V_2	I_1, I_2
Karışık g	V_1, I_2	I_1, V_2
Karışık h	I_1, V_2	V_1, I_2
Transmisyon	V_2, I_2	V_1, I_1
Ters Transmisyon	V_1, I_1	V_2, I_2

Tablo 2: İki Kapılı Devrelerde Parametre Tanımları

Parametre Türü	Tanımları
Z empedans parametreleri	$\begin{bmatrix} V_1 \\ V_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} Z_{11} & Z_{12} \\ Z_{21} & Z_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} I_1 \\ I_2 \end{bmatrix}$
Y admitans parametreleri	$\begin{bmatrix} I_1 \\ I_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} y_{11} & y_{12} \\ y_{21} & y_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} V_1 \\ V_2 \end{bmatrix}$
Karışık h- parametreleri	$\begin{bmatrix} V_1 \\ I_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} h_{11} & h_{12} \\ h_{21} & h_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} I_1 \\ V_2 \end{bmatrix}$
Karışık g- parametreleri	$\begin{bmatrix} I_1 \\ V_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} g_{11} & g_{12} \\ g_{21} & g_{22} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} V_1 \\ I_2 \end{bmatrix}$
Zincir parametreleri	$\begin{bmatrix} V_1 \\ I_1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} A & B \\ C & D \end{bmatrix} \begin{bmatrix} V_2 \\ -I_2 \end{bmatrix}$
Ters zincir parametreleri	$\begin{bmatrix} V_2 \\ I_2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a & b \\ c & d \end{bmatrix} \begin{bmatrix} V_1 \\ -I_1 \end{bmatrix}$

Z Açık Devre Empedans Parametrelerinin Bulunması

İki kapılı gerilim tanımları

$$V_1 = Z_{11}I_1 + Z_{12}I_2$$

$$V_2 = Z_{21}I_1 + Z_{22}I_2$$

olarak verilmiştir. $Z_{11}, Z_{12}, Z_{21}, Z_{22}$ parametreleri hesaplanırken aşağıdaki işlemler uygulanacaktır.

- $I_2=0$ alındığı durumda, yani çıkış kapısının iki ucu açık devre yapıldığında, Z_{11} ve Z_{21} parametreleri bulunacaktır.

$$V_1 = Z_{11}I_1 \rightarrow Z_{11} = \left. \frac{V_1}{I_1} \right|_{I_2=0} \quad : \text{Açık devre giriş empedans işlevi}$$

$$V_2 = Z_{21}I_1 \rightarrow Z_{21} = \left. \frac{V_2}{I_1} \right|_{I_2=0} \quad : \text{Açık devre ileri geçiş empedans işlevi}$$

2. $I_1=0$ alındığı durumda Z_{12} , ve Z_{22} parametreleri bulunur.

$$V_1 = Z_{12}I_2 \rightarrow Z_{12} = \frac{V_1}{I_2} \Big|_{I_1=0} \quad : \text{Açık devre tersine empedans geçiş işlevi}$$

$$V_2 = Z_{22}I_2 \rightarrow Z_{22} = \frac{V_2}{I_2} \Big|_{I_1=0} \quad : \text{Açık devre çıkış empedans işlevi}$$

Not 1: 2-kapılı devrelerde bağımlı kaynak olmadığı durumda ve devre pasif RLCM elemanlarından oluşmuş ise $Z_{12}=Z_{21}$ dir, yani bu devre ikililik özelliği gösterir.

Not 2: Girişlerden ve çıkışlardan seri bağlı devrelerin oluşturduğu yeni devrenin toplam empedansı, bağlanan bu devrelerin ayrı ayrı empedanslarının toplamıdır. $Z_T=Z_1+Z_2+\dots$

Y Kısa Devre Admitans Parametrelerinin Bulunması

İki kapılı devrenin tanımları

$$I_1 = y_{11}V_1 + y_{12}V_2$$

$$I_2 = y_{21}V_1 + y_{22}V_2$$

olarak verilmiştir. y_{11} , y_{12} , y_{21} , y_{22} parametreleri hesaplanırken aşağıdaki işlemler uygulanacaktır.

1. $V_2=0$ alındığında, yani çıkış kapısının iki ucu kısa devre yapıldığında y_{11} , ve y_{21} parametreleri bulunacaktır.

$$I_1 = y_{11}V_1 \Big|_{v_2=0} \rightarrow y_{11} = \frac{I_1}{V_1} \Big|_{v_2=0} \quad : \text{Kısa devre giriş admitans işlevi}$$

$$I_2 = y_{21}V_1 \Big|_{v_2=0} \rightarrow y_{21} = \frac{I_2}{V_1} \Big|_{v_2=0} \quad : \text{Kısa devre ileri geçiş admintans işlevi}$$

2. $V_1=0$ alındığı durumda, y_{12} , ve y_{22} parametreleri bulunur.

$$I_1 = y_{12}V_2 \Big|_{v_1=0} \rightarrow y_{12} = \frac{I_1}{V_2} \Big|_{v_1=0} \quad : \text{Kısa devre tersine geçiş admintans işlevi}$$

$$I_2 = y_{22}V_2 \Big|_{v_1=0} \rightarrow y_{22} = \frac{I_2}{V_2} \Big|_{v_1=0} \quad : \text{Kısa devre çıkış admintans işlevi}$$

Not 1: 2-kapılı devrelerde bağımlı kaynak olmadığı durumda devre pasif RLCM parametrelerinden oluşmuş ise $y_{12}=y_{21}$ olacaktır.

Not 2: Girişlerden ve çıkışlardan paralel bağlı devrelerin oluşturduğu yeni devrenin toplam admitansı, bağlanan bu devrelerin ayrı ayrı admitanslarının toplamıdır. $Y_T=Y_1+Y_2+\dots$

ÖN HAZIRLIK

- Şekil 2' deki devre için $Z_1= 680\Omega$, $Z_2=10k\Omega$ ve $Z_3=4.7k\Omega$ olacak şekilde devrenin Z empedans parametrelerini deneye gelmeden önce bulunuz ve Tablo 1'de gerekli yerlere yazınız.
- Bu Z parametre matrisinin tersini alarak Y admitans matrisini bulunuz ve Tablo 2'de gerekli yerlere yazınız.
- Şekil 3' deki devre için $Z_A=4.7k\Omega$, $Z_B=10k\Omega$ ve $Z_C=680\Omega$ olacak şekilde devrenin Y admitans parametrelerini deney öncesi bulunuz ve Tablo 3'de gerekli yerlere yazınız.

4. Bu Y parametre matrisinin tersini alarak Z empedans matrisini bulunuz ve Tablo 4’de gerekli yerlere yazınız.
5. Yukarıda bulduğunuz parametrelerden yararlanarak; Deney 2 ve Deney 3’ de hazırladığınız devreleri, girişlerinden ve çıkışlarından seri bağlı düşünerek, empedansın değerini $Z_T=Z_1+Z_2$ bağıntısından hesaplayınız.
6. Girişlerinden ve çıkışlarından paralel bağlı düşünerek, admitansın değerini $Y_T=Y_1+Y_2$ bağıntısından hesaplayınız.

DENEYİN YAPILIŞI

Deneyde Kullanılacak Elemanlar

- Devre modülü, İşaret üretici, 20 mA AC ve 20 V AC aralığında ölçme yapabilen iki ölçü aleti, Osiloskop, Bağlantı elemanları.
- 4 adet 4.7 k Ω direnç
- 3 adet 680 Ω direnç
- 3 adet 10 k Ω direnç

DENEY 1.

1. Şekil 2’deki devreyi $Z_1=680\Omega$, $Z_2=10k\Omega$ ve $Z_3=4.7k\Omega$ olacak şekilde kurunuz ve aşağıdaki adımları kullanarak devrenin Z empedans parametrelerini bulunuz ve bilgileri Tablo 1’de gerekli yerlere yazınız.

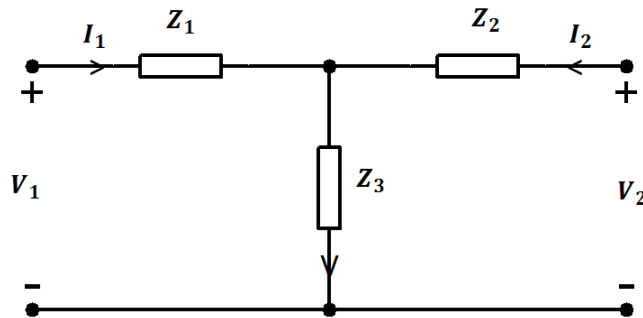
Adım 1. Z_{11} ve Z_{21} değerlerini bulmak için iki kapılının çıkış uçlarını açık devre yapınız ve giriş uçlarına $V_1=1$ Volt değerinde gerilim kaynağı bağlayınız.

Adım2. I_1 ve V_2 değerlerini ölçünüz. $Z_{11}=V_1/I_1$ ve $Z_{21}=V_2/I_1$ değerlerini hesaplayınız.

Adım 3. Z_{22} ve Z_{12} yi hesaplamak için giriş uçlarını açık devre yapınız ve çıkış uçlarına $V_2=1$ Volt değerinde gerilim kaynağı bağlayınız.

Adım4. I_2 ve V_1 değerlerini ölçerek $Z_{22}=V_2/I_2$ ve $Z_{12}=V_1/I_2$ hesaplayınız.

2. Bu devre ikililik özelliği gösteriyor mu? Neden?
3. Bulduğunuz bu Z empedans matrisi değerlerini kullanarak, aynı devrenin Y admitans matrisini hesaplayınız ve Tablo 2’de yerlerine yazınız.
4. Tablo 2’deki ilk iki satırdaki Y değerlerinin aralarındaki farkını bularak, son satırına yazınız ve sebebini açıklayınız

Şekil 2. T devresi

DENEY 2.

1. Şekil 3’deki devreyi $Z_A=4.7k\Omega$, $Z_B=10k\Omega$ ve $Z_C=680\Omega$ olacak şekilde kurunuz ve aşağıdaki adımları kullanarak devrenin Y admitans parametrelerini bulunuz ve bilgileri Tablo 3’de gerekli yerlere yazınız.

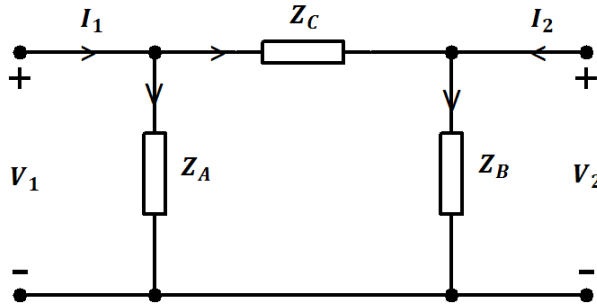
Adım 1. y_{11} ve y_{21} değerlerini bulmak için iki kapılının çıkış uçlarını kısa devre yapınız ve giriş uçlarına $V_1=1$ Volt değerinde gerilim kaynağı bağlayınız.

Adım2. I_1 ve I_2 değerlerini ölçünüz. $y_{11}=I_1/V_1$ ve $y_{21}=I_2/V_1$ değerlerini hesaplayınız.

Adım 3. y_{22} ve y_{12} yi hesaplamak için giriş uçlarını kısa devre yapınız ve çıkış uçlarına $V_2 =1$ Volt değerinde gerilim kaynağı bağlayınız.

Adım4. I_2 ve I_1 değerlerini ölçerek $y_{22}=I_2/V_2$ ve $y_{12}=I_1/V_2$ hesaplayınız.

2. Bu devre ikililik özelliği gösteriyor mu? Neden?
3. Bulduğunuz bu Y admitans matrisi değerlerini kullanarak, aynı devrenin Z empedans matrisini hesaplayınız ve Tablo 4’de yerlerine yazınız.
4. Tablo 4’deki ilk iki satırdaki Z değerlerinin aralarındaki farkını bularak, son satırına yazınız ve sebebini açıklayınız

Şekil 3. π devresi

DENEY 3.

1. Deney 2 ve Deney 3’ de hazırladığınız devreleri, girişlerinden ve çıkışlarından seri bağlayınız. Oluşan iki kapılının Z empedans parametrelerini, Deney 1’deki adımları kullanarak elde ediniz ve sonuçları Tablo 5 ‘de yerleştiriniz.
2. Deney 2 ve Deney 3’ de hazırladığınız devreleri, girişlerinden ve çıkışlarından paralel bağlayınız. Oluşan iki kapılının Y admitans parametrelerini, Deney 2’deki adımları kullanarak elde ediniz ve sonuçları Tablo 6’de yerleştiriniz.
3. Bulduğunuz bu Z empedans(Tablo 5) ve Y admitans(Tablo 6) değerleri, Deney 1 ve Deney 2’de bulduğunuz değerlerin toplamlarına (Bu değerleri toplayıp Tablo 5 ve 6’ da yerleştiriniz) eşit oluyor mu? Açıklayınız.

ÖNEMLİ NOT

Deneylerin düzgün bir şekilde yapılabilmesi için hazırlık sorularının yapılması ve yöntemlerin teorik kısmının iyi bilinmesi gerekmektedir.